

CUMHURİYET İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN TÜRK AİLE YAPISI ve KADININ DURUMU

*Ayşenur BİLGE ZAFER*¹

ÖZET

Cumhuriyet ile birlikte Türk toplumunun aile yapısı önemli bir değişime uğramıştır. Genel olarak Osmanlı döneminde toplumda hâkim olan aile yapısı geleneksel, ataerkil, geniş aile yapısıydı. Kadın ise siyasi, ekonomik ve toplumsal alandan dışlanmıştı. Aile kurumu Atatürk devrimlerinin değiştirmeyi amaçladığı en temel kurumlardan birisiydi. Atatürk'ün düşüncesindeki kadının oluşumu modern çekirdek ailenin itici gücünü oluşturmuş ve geleneksel-geniş aile tipinden modern çekirdek aileye geçişe ivme kazandırmıştır.

Değişen aile yapısını incelemek aslında kadınların aile ve toplum içerisindeki değişen konumlarını incelemek demektir. Bu nedenle bu çalışmada değişen aile yapısı, kadının aile içi konumu, kadının hakları ve kadının toplumsal, ekonomik ve siyasi rolü ile birlikte değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Osmanlı, aile yapısı, kadın.

ABSTRACT

Changing Family Structure and Situation of Women with The Republic of Turkey

Turkish society and family structure has undergone a significant change with the foundation of the republic. Generally, structure of the family was traditional, patriarchal and extended during the Ottoman period. Also women were

¹ Araştırma Görevlisi, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

isolated from the social, political and economic field. One of the most important institutions, that Atatürk reforms aimed to change, was family institution. Formation of the woman designed by Atatürk, had created the driving force of modern nuclear family and accelerated the transition to the modern nuclear family from extended and traditional family type.

The changing structure of family is actually related with the changing position of women in family and society. Therefore, in this study the changing family structure, will be evaluated along with position of women within the family, women's rights and women's social, economic and political role.

Key Words: Turkish Republic, Ottoman, family structure, woman.

Aile Kavramı

Genel olarak aile, akrabalık bağlarıyla doğrudan doğruya birbirine bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insan topluluğudur. Akrabalık bağları bireyler arasında evlilik yoluyla ya da kan bağları (anne, baba, kardeş, çocuk, v.b.) ile kurulabilir. Aile kavramı insanlık tarihinden itibaren varlığını sürdürmektedir. Toplumlardaki sürekli değişimlerle birlikte klan, boy ve aşiret gibi topluluklardan günümüzde aile topluluğuna ulaşmıştır.

Aile kavramını geniş ve çekirdek aile olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Geniş aile çok sayıda çekirdek ailenin birleşiminden doğan, akrabalık bağları kuvvetli, mekân birliğine sahip olan aile tipidir. Çekirdek aile kavramı ise karı-koca ve evlenmemiş çocukların oluşturduğu kurumdur. Ancak bu tanımlama yeterli değildir.² Çekirdek aile bağlantılı çekirdek aile ve modern çekirdek aile kavramlarını içinde barındırır, bu kavramlar anlaşılmadan Mustafa Kemal Atatürk'ün hedeflediği ve Medeni Kanun'un gerçekleştirmeyi amaçladığı Türk ailesini anlamak mümkün değildir.

Bağlantılı çekirdek aile, endüstrileşme aşamasındaki ülkelerde geniş ailenin kalıntılarının oluşturduğu, modern çekirdek aileye geçme aşamasında olan aile tipini tanımlar. Geniş aile ile modern çekirdek aile arasında kalan bir aile tipidir, zaten diğer adı da geçiş ailesidir. Modern çekirdek aile, karı-koca arasında eşitliğinin sağlandığı, karı-koca ailelerinin onlara karışmadığı, karı-koca üzerinde hak iddia edemedikleri, aile reisliği kavramını dışsallaştıran, karar verme aşamasında bu görevi karı-kocanın üstlendiği demokratik bir aile tipidir. Modern çekirdek aile içerisinde kadının önemli

² Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Zeynep Mercan, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 246-248.

bir rol oynadığı aşikârdır.³ Atatürk'ün verdiği demeçlere, yaptıklarına bakıldığında amacının modern çekirdek aile tipini kurmak olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle kadının bu tip ailedeki konumu Atatürk'ün düşüncesindeki kadına işaret etmektedir diyebiliriz. Atatürk'ün düşüncesindeki kadının oluşumu modern çekirdek ailenin itici gücünü oluşturmuş, Cumhuriyet öncesi geniş aile tipinden modern çekirdek aileye geçişe ivme kazandırmıştır.

Cumhuriyet Öncesi Türk Aile Yapısı ve Kadın

Gelenekli Türk aile yapısı zengin bir tarihi gelişime sahiptir. Tanzimat Dönemine kadar Osmanlı Devletinde İslam hukuku yüzyıllar boyunca geçerliliğini korumuştur. Bu hukuk genel anlamda Kuran, sünnet, icma ve kıyas denilen kaynaklara dayanıyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nde kişilerarası ilişkileri düzenleyen ve kalıplaşmış nitelik taşıyan şer'i ilkelerin yanı sıra hükümdarların emir ve fermanları yoluyla düzenlemelerine de rastlanmaktadır.

Bu gelenekli aile yapısı ilk kez 1839 Tanzimat Fermanı⁴ ile yasal çizgiye çekilmek istenmiştir. Tanzimat ile Batı hukukuna dönüş başlamış ve İslami teokratik düzen değişime uğramıştır. 1868 tarihli Mecelle aile kurumu ile ilgili hükümleri de beraberinde getirmiştir.

Bu dönemde aile ve kadın haklarıyla ilgili alınan kararlar ve yasalar temel hareket noktası olarak Batılı norm ve değerler doğrultusundadır ancak laikleşme kimliğini yansıtmamaktadır.⁵

Genel olarak Osmanlı toplumunda hâkim olan aile yapısı geleneksel, ataerkil, geniş aile yapısıydı. Şeriat'a dayalı Mecelle tarafından düzenlenen Osmanlı aile hukukunda erkeğin çok eşliliğine izin veriliyordu, erkek tartışmasız olarak ailenin başı kabul ediliyordu. Kısacası Osmanlı ailesi kesinlikle ataerkil bir yapıya sahipti.⁶ Kadın siyasi, ekonomik ve toplumsal alandan dışlanmıştı. Aile içinde de düşük statülü bir durumdaydı.

Aile yapısını incelemek aslında kadınların aile ve toplum içerisindeki durumlarını incelemek demektir. Kadınların Cumhuriyet öncesi

³ Emre Kongar, "Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", *Aile Yazıları, Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 70-75.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 12.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, ss.33-120.

⁵ Orhan Türkdoğan, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 436-438.

⁶ Nermin Erdentuğ, *Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik İncelemeler*, Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1972, s. 20.

durumundan bahsedecek olursak şunu söyleyebiliriz: Cumhuriyet öncesi dönemde özellikle II. Meşrutiyet ile birlikte kadınların yavaş yavaş siyasete ilgi duymaya başladığını görüyoruz. Bu dönemde kız çocuklarının sınırlı bir eğitim hakkından yararlanmaya başlaması ile birlikte aydın bir kadın grubu ortaya çıkmıştır. Ardından kadını toplumsal ve ekonomik hayata katmayı hedefleyen küçük çaplı kadın hareketleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak toplumdaki ataerkil yapı, gelenekler ve dini algılar bu hareketlerin önünde önemli bir engeldi. Bu nedenle Cumhuriyet öncesinde kadının durumunda geniş çaplı bir değişim sağlanamamıştır.⁷ Cumhuriyet dönemi ile birlikte ise Mustafa Kemal öncülüğünde bu değişim aşamalı olarak sağlanacaktır.

Osmanlı dönemi aile kurumu Atatürk devrimlerinin değiştirmeyi amaçladığı en temel kurumlardan bir tanesiydi. Aslında Atatürk'ün aile yapısını değiştirme amacının altında yatan Türk kadınına özgürleştirme düşüncesiydi. Atatürk'ün amacının ne olduğunu şu sözünden de rahatlıkla anlayabiliriz: “Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlaki, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur.”⁸

Bu amaçla Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yasal ve yapısal reformlar hız kazanmıştır. Bu reformlarla birlikte toplumsal ve siyasal alandan dışlanmış olan kadının durumu değişmeye başlamıştır.

Türk Toplumunda Geleneksel-Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş

Türk toplumunda geniş aileden çekirdek aileye geçiş çeşitli adımların atılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu adımlar Meclis'te yaşanan tartışmalarla başlamış, Medeni Kanun'un kabulü, kadına başta siyasal olmak üzere çeşitli haklarının verilmesiyle devam etmiştir.

Türk Kadınına Verilecek Hakların Meclis'te Tartışılması

Türk kadını savaşlarda büyük özveri göstermiş ve bu hiç kimsenin gözünden kaçmamıştır. Bilhassa Atatürk kadın hakları ile ilgili yapacaklarını dillendirir ve uygularken Türk kadınına savaşlardaki cesaretine güveniyor,

⁷ Saime Yüceer, “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 9, S. 14, 2008/1, s. 131-134.

⁸ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 585.

bunlardan örnekler veriyordu. Örneğin Kurtuluş Savaşı döneminde, 1919 yılında Sivas'ta 'Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' (Anadolu Kadınları Hakları Savunma Derneği) kurulmuştu. Kadınlar, Kurtuluş Savaşı'na cephe gerisinde çalışarak aktif biçimde katılmışlardı. Kurtuluş savaşı zaferle sona erdikten sonra Mustafa Kemal Paşa kadınlara erkekle eşit statü tanımak gerektiğini, 'Yalnız erkeklerin yükselmesiyle bir millet yükselmez. Çünkü kadın aynı ölçüde ilerleme halinde değilse, erkeğin yükselmesi mümkün değildir' diyerek ifade etmiştir.⁹

Kurtuluş Savaşından itibaren gerçekleştirilen başarılarla Türk kadınının emeği oldukça önemlidir. Atatürk başka bir konuşmasında ise Türk kadınının bu emeğini şu sözleriyle dile getirmiştir: "Bu son senelerin inkılâp hayatında o hummalı fedakârlıklarla dolu mücadele hayatında milleti ölümden kurtararak istiklale götüren azim ve faaliyet hayatında her millet ferdinin çalışması, gayreti, himmeti, fedakârlığı vardır. Bu arada en çok tebci ile yâd olunacak, daima şükran ile takdir edilecek bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının göstermiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok değerli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu köylü kadınının üzerinde kadın çalışmasını zikretmek imkânı yoktur. Dünyada hiçbir milletin kadını 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi zafere ve kurtuluşa götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım' diyemez."¹⁰ İşte Mustafa Kemal Atatürk ölene dek, emeğini takdir ettiği Türk kadınına haklarına kavuşturmak için çalışmıştır.

Savaştan sonra Türk kadını her işi yapabileceğini göstermişti. Mustafa Necati Kurtuluş savaş anılarında şöyle der: "Sırtında çocuğu, bir kağnıda mermi taşıyan bir köylü kadınının, yağmur başlayınca çocuğunun üzerindeki örtüyü kaldırıp, ıslanmasın diye, merminin üzerine örttüğü söylenir..." Prof. Dr. Afet İnan ise bir anısını anlatırken şöyle diyor: "Başkumandanlık Meydan Muharebesinin vuku bulduğu Dumlupınar ve Afyon'a, bir Zafer abidesi ve müze kurmak için gerekli bilgileri yerinde toplamak için gitmiştim. Bir gün yaşlı bir kadın yanıma yaklaşarak şöyle dedi: 'Kemalin Ankara'sında sırtında mermi taşıyan bir kadın var ya, işte o kadın benim.' Yanımdaki başka bir kadın yine aynı şeyi söyledi".

İşte bu anlatılanları o günlerde bizzat gören, yaşayan erkekler kadınların neler yapabileceklerini en iyi şekilde görmüşler ve Büyük Millet Meclisi'nde kadın haklarını savunmaya başlamışlardır. Sırtında mermi

⁹ Adnan Güriz, *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:521, Ankara, 1997. (<http://auhf.ankara.edu.tr/kitaplar/hukuk-tarihi-felsefesi-ve-sosyolojisi/feminizm-postmodernizm-ve-hukuk-prof-dr-adnan-guriz/>, erişim tarihi: 28.04.09)

¹⁰ Yüceer, a.g.m., s. 148.

taşıyan kadın nasıl olsun da görmezden gelinsindi. Türk kadınlarının hakları ilk defa olarak Büyük Millet Meclisi'nde 1923 yılı Nisan ayında tartışma konusu olmuştur. Tartışmaların sonucunda, kadınları da içine almak üzere her 20.000 Türk vatandaşını temsilen bir milletvekilinin seçilmesi hususu ileri sürülmüştür. Ama meclisin çoğunluğu yine de kadınlara haklar tanınmasında muhalif çizgide duruyorlardı.¹¹

Bunun üzerine Atatürk'ün isteğiyle kadınlara verilecek olan haklara ilişkin değerlendirmeyi Tunalı Hilmi yapmıştır ama mecliste bu isteklere o kadar çok muhalif vardı ki meclisten sesler yükselmeye başlamış birden bire Tunalı Hilmi'nin sözü kesilmiştir. Üyelerden birisi fikrini şöyle açıklamıştır: “Haklar alınır, verilmez”, evet bu önerme belki çoğu kişinin katılacağı bir görüştür fakat o günün koşullarında Türkiye'yi modernize etmeyi tasarlayanlara taban tabana zıt bir önermedir.¹² Kadınlara verilen haklara baktığımızda, bu hakların kadınların uzun süren mücadeleleri sonucunda değil tepeden inme bir şekilde elde edildiği çıkarımını yapabiliriz. Eğer bu kanunlar tepeden inme olmasaydı, kadınların haklarını kazanabilmeleri için onların mücadele etmesi beklense idi Türk kadınının o hakları elde etmesi imkânsız hale gelebilirdi. Çünkü Türk kadınlarının çok az bir kısmı haklarını kazanmak için çabalamışlardır. Elbette ki aydın, kentli, eğitilmiş kadınlar mevcuttu. Bunların bir takım çabaları, kadın hareketleri de vardı, ancak bunlar son derece sınırlıydı.

Kadınların bu çabalarına çeşitli örnekler verilebilir. Örneğin; 20 Kasım 1918'de İstanbul'daki Türk donanması ile İzmit Körfezi'nde bulunan Yavuz savaş gemisinin gözaltına alınmasından sonra, Kadıköy kadınları gazetelere gönderdikleri açıklamada, hükümet adına mecliste konuşan Rıza Tevfik'in 'Yenik düştük, galipler istediklerini yaparlar' sözünü şiddetle eleştirmişlerdir. 'Milli haklarımızı ve namusumuzu koruyacak hükümet ve erkek yoksa biz varız' demişlerdir.¹³

Başka bir örnek ise; 1908 yılında bir grup kadının, o devrin Mebusan Meclisi Müzakerelerini dinlemek istemesidir. Bu istek o dönemde çok garip karşılanmış, gazete haberlerine bile başlık olarak alınmıştır.¹⁴

Kıscacası şunu söyleyebiliriz ki; kadınların bazı atılımları vardı ama bunlar ne kadın hakları ile doğrudan ilgiliydi ne de bu istekler olumlu

¹¹ Perihan Onay, *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s. 78-79.

¹² Onay, a.g.e., s.78-79.

¹³ Alev Coşkun, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen Altı Ay: İşgal, Hüzün, Hazırlık*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008, s. 115.

¹⁴ Onay; a.g.e., s. 78-79.

sonuçlar doğurmuştu. Kadın hakları konusundaki ciddi ve başarıya ulaşan adımlar Cumhuriyet’le birlikte, Mustafa Kemal önderliğinde atılmıştır.

Ayrıca, Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra kadın Türkiye’de hem ailenin hem de toplumdaki genel değişimin önemli bir aracı olmuştur. Cumhuriyet kadroları ve meslek sahipleri arasında sayıları giderek artan üniversite eğitilmiş kadınların ilk kuşağı, şüphe götürmez bir öncülük duygusu taşımışlardır. Başlangıçtaki bu seferberlik, sınıf temelli olsa da, kamusal alanda kadınların varlığının meşrulaşmasında uzun dönemli bir etki yaratmıştır.¹⁵

Tunalı Hilmi’nin meclisteki konuşmasına tekrar dönelim. Tunalı Hilmi ayaklarını yere vurarak kadınlara verecek hakları protesto eden kadın hakları muhaliflerine şöyle demiştir: “Arkadaşlar, mübarek cihadımızın bu millete bıraktığı analar bugün erkeklerden fazladır. Ayaklarınızı vurmayınız beyefendiler, benim mukaddes analarımın, benim mukaddes bacılarımın başına vuruyorsunuz ayaklarınızı. İstirham ederim, benim anam babamdan yüksektir. Tekrar ediyorum, analar cennetten bile yüksektirler...”¹⁶

Mustafa Kemal’in kadın-erkek eşitliğini ne ölçüde desteklediğini gösteren İsmail Habip Sevük’ün anlattığı bir anı ise şöyledir: “Öğretmenler Ankara’da bir toplantı yapmışlar. Toplantıya katılan iki bayan öğretmeni ayrı bir yere oturtmuşlardır. Bayan öğretmenlerin toplantıya gelmelerini hoş görmeyen Meclis’in sarıklıları Gazi’ye şikâyete gitmişlerdir. Gazi ise bayan öğretmenlerin toplantıya katılmalarına değil, ayrı sıralarda oturtulmalarına tepki göstererek “Bayanları niye ayrı sıralara oturtunuz? Sizin kendinize mi güveniniz yok, Türk hanımının erdemine mi? Bir daha öyle ayrılık gayrılık görmeyeyim, anladınız mı?” cevabını vermiştir.¹⁷

Mecliste yaşanan bu tartışmalar elbette ki sonuçsuz kalmamıştır. Medeni Kanun’un kabulüne giden süreçte, önce, 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğrenim Birliği) çıkarılmıştır.¹⁸ Böylece eğitim laikleştirilerek tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na

¹⁵ Deniz Kandiyoti, “Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik, Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi, Yasal Açıdan İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1984, s. 216.

¹⁶ Onay, a.g.e., s. 78–79.

¹⁷ Cüneyt Arcayürek, *Atatürk’ten sonra bugünlere nasıl geldik?*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008, s. 69.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:2, Cilt:7, İçtima Senesi:1, İkinci İçtima, 3.3.1340. (<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf>. Erişim Tarihi: 10.10.2012).

bağlanmıştır.¹⁹ Kız ve erkek çocuklarının eşit haklarda eğitim görmelerinin yolu açılmıştır. Bu eğitim alanında kadınlar lehine atılan en önemli adımdır.

Eğitim alanında diğer bir önemli adım ise 10 Haziran 1933 tarihinde atılacaktır. Bu tarihte kız çocuklarına mesleki eğitim vermek amacıyla Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü kurulmuştur.

Medeni Kanun'un Kabulü

Atatürk'ün kafasındaki bu değişimin temelleri Cumhuriyet'in ilk yılları ile birlikte atılmaya başlanmıştır. Atatürk devrimleri modern çekirdek aile yapısını Türkiye'de kurmaya ve yerleştirmeye çalışan devrimlerdir. Türkiye'de değişen aile yapısının en önemli hukuksal temeli ise Medeni Kanun'un kabulüdür. Türk Medeni Kanunu, Atatürk devrimlerinin temeli, dinsel hukuk düzeninden laik hukuk düzenine geçişin belgesidir.

Türk Medeni Kanunu, kısaca Medeni Kanun'un geçmişi 1923 yılına dayanmaktadır. Atatürk, 1923 yılında Bursa'da halka yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: "Yeni Türkiye, ne zamana ne de ihtiyaca uymayan Mecelle'nin hükümlerine bağlı kalmaz. En uygar uluslar derecesinde hukuk kurallarımızı da iyileştireceğiz. Yüz sene, beş yüz sene, bin sene evvel yaşayan bir toplum için yapılan yasalarla bugünkü toplumu yönetmeye kalkışmak gaflettir, cehalettir."²⁰

Batılı ülkelerin medeni kanunları incelendikten sonra Medeni Kanun'un hazırlanmasında, İsviçre Medeni Kanun'u esas alınmıştır. 1912'de yürürlüğe giren İsviçre Medeni Kanunu, dilinin basitliği, kadın-erkek eşitliğine dayalı bir aile düzeni içermesi ve hâkime takdir yetkisi vermesi nedeniyle benimsenmiştir. Türk Medeni Kanunu Tasarısının hazırlanması için hukukçu milletvekillerinden, öğretim üyeleri, yargıç ve avukatlardan oluşan 26 kişilik bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, İsviçre Medeni Kanunu'nu Türkçeye çevirmiş ve yeni bir metin oluşturmuştur. Medeni Kanun, 17 Şubat 1926'da TBMM'de kabul edilmiş²¹, 4 Nisan 1926 tarihli Resmî Gazete'de yayımlananmış ve 6 ay sonra, 4 Ekim 1926'de yürürlüğe girmiştir.

¹⁹ Emel Doğramacı, *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1993, s. 21.

²⁰ Medeni Kanun'un Tarihçesi, <http://www.belgenet.com/yasa/medenikanun/tarihce.html>, erişim tarihi: 15.06.09.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:2, Cilt:22, İçtima Senesi:3, 57. İçtima, 17.2.1926.
(<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c022/tbmm02022057.pdf>.
Erişim Tarihi: 10.10.2012)

Medeni Kanun ile birlikte gerek aile mallarının yönetiminde, gerekse ölümden sonra servetin paylaşılmasında kadına erkekle eşit haklar tanınmıştır. Erkeğin çok eşli evliliği yasaklanmış ve evlilik anlaşması yasaların güvencesi altına alınmıştır.²² 1926 Medeni Kanun'u kadının statüsünü yükseltmiş ve erkekle eşdeğer bir kimlik kazanmasını sağlamıştır.²³ Dolayısıyla kadın-erkek eşitliği ve kadın hakları açısından önemli bir ilerleme kaydedildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Medeni Kanun'a genel hatları ile bakacak olursak şunu söyleyebiliriz ki; kadını ve aileyi modernleştirmiş ve oldukça önemli değişimler getirmiştir. Ailenin demokratikleşmesini esas almış Medeni Kanun kadın erkek eşitliği yolunda önemli bir kilometre taşıdır. Medeni Kanun'un Türk toplumuna getirdiği başlıca yenilikler şunlardır:²⁴ çok eşliliğin kalkması, taraflara eşit boşanma hakkı verilmesi, boşanmanın yargı önünde gerçekleşmesi, kadının mülk edinmede erkekle eşit hale gelmesi, kadın ile erkeğin aynı işte aynı maaş ile çalışabilmesi²⁵, çocukların gözetiminin ana-babanın her ikisine birden verilmesi, ölüm halinde çocuğun velayetinin geride kalan eşe verilmesi, mirasın kadın-erkek arasında eşit olarak paylaşılması, tanıklık hususunda kadının erkekle bir tutulması ve evlenme yaşının kadınlar için 17 erkekler için ise 18 olarak belirlenmesi.²⁶

Medeni Kanun çekirdek ailenin oluşumu açısından da oldukça önemlidir. Bunun için temel şart kadına özgürlüklerin getirilmesi ve kadını erkekle eşit konuma getirmektir. Yüzyıllardan beri erkeğin egemen olduğu bir toplumda kadının statüsü yükseltilmeye çabalanıyordu, bu gerçekten son derece önemli ve zor bir işti. Medeni Kanun çekirdek ailenin temelini oluşturmasına, çekirdek aileyi oluşturmayı amaçlamasına rağmen geniş aileyi vurgulayan bazı hükümler de içeriyordu. Çünkü o yıllarda ülke savaştan yeni çıkmıştı ve kendini toparlamaya çalışıyordu. Ayrıca henüz endüstrileşme sürecinin başındaydı. Tam olarak endüstrileşmemiş yani bu sürece daha yeni giren bir toplumda ise esas olan aile şekli geniş aileydi. Medeni Kanun'da geniş aile ile ilgili bazı hükümler şunlardır: madde 315; yardım edilmediği takdirde zarurete düşecek olan erkek ve kız kardeşe yardımdan söz ediyor ve böylece geniş aileyi ilgilendiren bir husus üzerinde durmuş oluyordu. Yani bu hükme göre akrabalara zaruri durumlarda

²² Kongar, a.g.e., s. 585.

²³ Türkdöğan, a.g.e., s. 438.

²⁴ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:2, Cilt:22, İçtima Senesi:3, 57. İçtima, 17.2.1926. (<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c022/tbmm02022057.pdf>. Erişim Tarihi: 10.10.2012)

²⁵ Doğramacı, a.g.e., s. 19.

²⁶ Nermin Abadan Unat, *Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1979, s. 15.

ekonomik yardım yapılması gerekiyordu. Bu şekil bir maddi yardım sadece geleneksel geniş ailelerde ve geçiş (bağlantılı çekirdek aile) ailelerinde ortaya çıkar. Madde 318 ise ev reisliğinden bahsediyordu. Oysa aile reisliği kavramı sadece tek merkezli geleneksel geniş ailelerde hayat bulabilirdi.²⁷

Ancak yukarıda örnek verilen, geniş aileyi destekleyici gözükten bu hükümler o günün şartlarından kaynaklanmaktadır. Medeni Kanun'un temelinde her ne kadar kadın erkek eşitliği, ailenin demokratikleştirilme esasları olsa da, o yıllarda kanunların halk tarafından içselleştirilmesi amacıyla kadın erkek eşitliği noktasında halkın kaldıramayacağı radikal kararlar alınamıyordu. Alınacak radikal kararlar halka ait, halkın olamayacağı. İşte bu nedenle Atatürk kadının durumunu iyileştirmek için aceleci davranıp halkı şaşkına çevirmek istememiştir. Önceleri daha yumuşak kararlar alıp halkı yapmak istediği şeylere hazırlamıştır. Örneğin kadınlara seçme hakkını vermek için 1930 yılına kadar beklemiş, bu hak başta sadece belediye seçimlerinde geçerli kılınmıştır. Kadınlara genel seçimlerde seçme seçilme hakkı ise 1934 yılında verilmiştir. Atatürk bir sözünde şöyle demiştir: 'Bir şeyi başarmak isteyen bir kimse yeri ve zamanı daima göz önünde bulundurmalıdır.'²⁸ İşte bunun için Medeni Kanun'da kadın erkek eşitliği kavramını öksüz bırakacak hükümler de vardır.

Türk Kadınına Siyasal Haklarının Verilmesi

1930'lara kadar Medeni Kanun kabul edilmiş ve Türk kadını sosyal ve ekonomik haklarına kavuşmuştur. Medeni Kanun'un getirdiği bu hakların dışında kadınlara başka haklar da verilmeliydi, bunlardan en önemlileri siyasal haklardır diyebiliriz.

1930'lardan itibaren, Mustafa Kemal'in öncülüğünde kadının siyasal haklarıyla ilgili devrimler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 1930 yılında Belediye Yasa'sı çıkarılarak kadınlara yerel seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkı verilmiştir. 26 Ekim 1933 tarihinde Köy Kanunu'nda yapılan değişiklik ile kadınlara köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı tanınmıştır. 5 Aralık 1934 tarihinde ise Anayasa'da değişiklik yoluna gidilerek bu haklar genel seçimleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.²⁹ Böylece kadınlar siyasal anlamda en büyük hak olan milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmışlardır. Demokrasinin önemli bir aşaması tamamlanmıştır. 1935 yılındaki seçimlerde

²⁷ Tuğrul Ansay, "Çağdaş Anayasalar ve Türk Anayasalarında Aile Kavramı", *Türkiye'de Ailenin Değişimi, Yasal Açından İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1984, s. 22.

²⁸ Onay, a.g.e., s. 82.

²⁹ Kongar, a.g.e., s. 585.

17 kadın milletvekili meclise girmiştir. 1936’da ise bu sayı 18’e yükselmiştir. Böylelikle kadın milletvekili oranıyla Türkiye, kadınların siyasal haklara sahip olduğu ülkeler listesinde ilk sıralarda yer almıştır.³⁰

Cumhuriyet’in ilk yıllarında, bunların dışında atılan başka önemli adımlar da vardır. 1930 yılında kadın ve çocukların korunmasına ilişkin ilk düzenleme “Umumi Hıfzısıhha Kanunu” ile yapılmıştır. 1930 yılında doğum izni düzenlenmiştir. 8 Haziran 1936’da ise İş Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile kadınların çalışma hayatına düzenlemeler getirilmiştir.

Günümüz Türk Aile Yapısı ve Kadın

Pek çok alandaki bütün bu değişiklikler ile kadınlar eğitimde, ekonomide, siyasette ve diğer alanlarda erkeklerle eşit haklardan yararlanmaya başlamışlardır. Ülkenin sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte bu yasal, toplumsal ve ekonomik değişiklikler, aile yapısını ve aile içindeki bireylerin durumlarını etkilemiştir. Bunun sonucunda günümüz Türk toplumunda da varlığını sürdüren anne, baba ve küçük çocuklardan oluşan çağdaş çekirdek aile yapısı ortaya çıkmıştır.³¹ Günümüz Türkiye’inde de hem kentsel hem de kırsal alanlarda yaygın aile yapısı çekirdek ailedir.³²

Türkiye’de değişmekte olan en önemli kurumlardan biri olan aile kurumunun değişiminin esas temeli Cumhuriyet ve devrimlerle atılmıştır. Bütün bu anlatılanlardan şunu çıkarabiliriz ki; Türkiye’de aile, topluma tepeden inme aşılana yasal ve toplumsal devrimlerden etkilenmiştir. Yani günümüzdeki aile yapısının ortaya çıkmasının tek belirleyicisi toplumsal ve ekonomik gelişmeler değildir. Tepeden inme yasal değişiklikler egemen olan çekirdek aile kavramının itici gücü olmuştur. Çekirdek aile yapısı Türk toplumunda egemen olmuştur ancak yine de geleneksel geniş ailenin bazı özellikleri sürdürülmektedir.³³

Aslında Türkiye’de ailenin kendine özgü bir yapı kazandığını söyleyebiliriz. Günümüz Türkiye’si mevcut aile yapısı geleneksel ile modern aile yapılarının karışımı gibidir. Bu özel yapıyı oluşturan şey değişim sürecidir. Kentlerde de, kırsal alanda da aile hala bireyin değişen toplumsal düzene ayak uydurmasına yardımcı niteliğindedir. Yani Batı toplumlarından farklı olarak ailenin çocuklarını koruma, kollama işlevi hala geçerliliğini sürdürmektedir. Aileler bireylere güvenlik ve destek sağlar niteliktedir. Bu da kendine özgü bir çekirdek aile kavramını ortaya çıkarmıştır.

³⁰ Yüceer, a.g.m., s. 132.

³¹ Kongar, a.g.e., s. 585.

³² Beşir Atalay v.d., *Türk Aile Yapısı Araştırması*, D.P.T., Ankara, 1992, s.50-51.

³³ Kongar, a.g.e., s. 598-599.

Cumhuriyet’le birlikte kaydedilen ilerlemelere rağmen kadının hala ekonomik ve toplumsal açıdan baskı altında olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye’deki aile yapısında kadın, toplum içindeki “ikinci sınıf vatandaş” kimliğini ne yazık ki hala tam olarak atamamıştır.

Kadın hakları konusunda da Atatürk döneminden sonraki süreçte hızlı bir gerileme yaşanmıştır. Örneğin siyasal haklar konusunda. Kadınların yer aldığı ilk Meclis döneminde meclisteki kadın milletvekili açısından Türkiye pek çok çağdaş ülkeden daha ilerideyken, günümüzde gelişmiş ülkelerin gerisinde, hatta dünya ortalamasının altındadır.³⁴ Bu da Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra kadın hakları konusunda, o dönemdeki kadar hızlı ve başarılı bir ilerleme kaydedilememiş olmasındandır. Yasalarda kadınlar lehine yapılan iyileştirmelerin hayata geçirilmesi, uygulamaya konması için çaba gösterilmelidir. Eğer Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki kararlılık günümüzde de uygulanabilirse Türk kadını hak ettiği değeri elde edebilecektir.

Sonuç

Genel olarak Osmanlı toplumunda hâkim olan aile yapısı geleneksel, ataerkil, geniş aile yapısıydı. Kadın siyasi, ekonomik ve toplumsal alandan dışlanmıştı. Aile içinde de düşük statülü bir durumdaydı. Bu durumu ortadan kaldırmaya yönelik bir takım sınırlı çabalar vardı ancak toplumdaki ataerkil yapı, gelenekler ve dini algılar bu hareketlerin önünde önemli bir engeldi. Bu nedenle Cumhuriyet öncesinde kadının durumunda geniş çaplı bir değişim sağlanamamıştır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte ise Mustafa Kemal öncülüğünde bu değişim aşamalı olarak sağlanacaktır.

Osmanlı dönemi aile kurumu Atatürk devrimlerinin değiştirmeyi amaçladığı en temel kurumlardan bir tanesiydi. Aslında Atatürk’ün aile yapısını değiştirme amacının altında yatan Türk kadını özgürleştirme düşüncesidir. Atatürk’ün düşüncesindeki kadının oluşumu modern çekirdek ailenin itici gücünü oluşturmuş, Cumhuriyet öncesi geniş aile tipinden modern çekirdek aileye geçişe ivme kazandırmıştır.

Türk toplumunda geniş aileden çekirdek aileye geçiş çeşitli adımların atılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu adımlar Meclis’te yaşanan tartışmalarla başlamış, Medeni Kanun’un kabulü, kadına başta siyasal olmak üzere çeşitli haklarının verilmesiyle devam etmiştir. Türkiye’de değişen aile yapısının en önemli hukuksal temeli Medeni Kanun’un kabulüdür.

Medeni Kanun öncelikle kadını ve aileyi modernleştirmiştir. 1930’lara kadar Medeni Kanun kabul edilmiş ve Türk kadını sosyal ve

³⁴ Yüceer, a.g.m., s. 145–148.

ekonomik haklarına kavuşmuştur. 1930'lerden itibaren ise Mustafa Kemal'in öncülüğünde kadının siyasal haklarıyla ilgili devrimler gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Pek çok alandaki bütün bu değişiklikler ile kadınlar eğitimde, ekonomide, siyasette ve diğer alanlarda erkeklerle eşit haklardan yararlanmaya başlamışlardır. Ülkenin sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte bu yasal, toplumsal ve ekonomik değişiklikler, aile yapısını ve aile içindeki bireylerin durumlarını etkilemiştir. Bunun sonucunda günümüz Türk toplumunda da varlığını sürdüren anne, baba ve küçük çocuklardan oluşan çağdaş çekirdek aile yapısı ortaya çıkmıştır. Çekirdek aile yapısı Türk toplumunda egemen olmuştur ancak yine de geleneksel geniş ailenin bazı özellikleri sürdürülmektedir.

Cumhuriyet'le birlikte kaydedilen ilerlemelere rağmen kadının hala ekonomik ve toplumsal açıdan baskı altında olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'deki aile yapısında kadın, toplum içindeki "ikinci sınıf vatandaş" kimliğini ne yazık ki hala atamamıştır. Eğer Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kararlılık günümüzde de uygulanabilirse Türk kadını hak ettiği değeri elde edebilecektir.

Kaynakça

- Ansary Tuğrul (1984), "Çağdaş Anayasalar ve Türk Anayasalarında Aile Kavramı", *Türkiye'de Ailenin Değişimi, Yasal Açısından İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, ss. 17–26.
- Arcayürek Cüneyt (2008), *Atatürk'ten sonra bugünlere nasıl geldik?*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Atalay Beşir v.dğr. (1992), *Türk Aile Yapısı Araştırması*, D.P.T., Ankara.
- Atatürk Mustafa Kemal (1973), *Nutuk*, Milli Eğitim Basımevi, C.1, İstanbul.
- Coşkun Alev (2008), *Samsun'dan Önce Bilinmeyen Altı Ay: İşgal, Hüzün, Hazırlık*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Doğramacı Emel (1993), *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Erdentuğ Nermin (1972), *Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik İncelemeler*, Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Giddens Anthony (2008), *Sosyoloji*, çev. Zeynep Mercan, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Güriz Adnan (1997), *Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:521, Ankara.
(<http://auhf.ankara.edu.tr/kitaplar/hukuk-tarihi-felsefesi-ve->

- Kandiyoti Deniz (1984), “Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik, Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi, Yasal Açıdan İncelemeler*, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- Kongar Emre (1990), “Türkiye’de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, *Aile Yazıları, Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 65–94.
- Kongar Emre (1998), *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Onay Perihan (1986), *Türkiye’nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Tanör Bülent (2004), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, 12.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan Orhan (2008), *Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Unat Nermin Abadan (1979), *Türk Toplumunda Kadın*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Yüceer Saime (2008), “Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 14, s. 131–148.
- İnternet kaynağı: <http://www.belgenet.com/yasa/medenikanun/tarihce.html> (erişim tarihi: 15.06.09).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:2, Cilt:7, İçtima Senesi:1, İkinci İçtima, 3.3.1340.
(<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf>. Erişim Tarihi: 10.10.2012).
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:2, Cilt:22, İçtima Senesi:3, 57. İçtima, 17.2.1926.
(<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c022/tbmm02022057.pdf>. Erişim Tarihi: 10.10.2012)